

Magdalena Ślawska

O relacjach międzygatunkowych w prasie

Linguarum Silva 2, 161-174

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

O relacjach międzygatunkowych w prasie

Wszelkie relacje między różnymi formami wypowiedzi prasowych prowadzą na myśl teorie intertekstualności. Podkreślają one, że każdy tekst jest tworzony w odniesieniu do innych tekstów. Bożena Witosz zauważa, że intertekstualność jest kategorią, która „bywa przenoszona na poziom abstrakcji i wykorzystywana do wskazywania więzi między konstrukcjami badawczymi (wzajemne odniesienia między gatunkami, gatunkiem i jego odmianami, między gatunkiem a modelem dyskursu itp.)” (WITOSZ, 2010: 27). Takie relacje międzygatunkowe, istniejące w prasie, przybliżyć w niniejszym tekście.

Gatunek prasowy

Gatunek, za Stanisławem Gajdą i Marią Wojtak, traktuję jako pewien abstrakcyjny model, wzorzec. Tak pojęcie to definiują badacze: „gatunek wypowiedzi to kulturowo i historycznie ukształtowany oraz ujęty w społeczne konwencje sposób językowego komunikowania się; wzorzec organizacji tekstu” (GAJDA, 1993: 246); „gatunek – twór abstrakcyjny (model, wzorzec) mający jednak różnorodne konkretne realizacje w formie wypowiedzi, a także jako zbiór konwencji, które podpowiadają członkom określonej wspólnoty komunikatywnej, jaki kształt nadać konkretnym interakcjom” (WOJTAK, 2004a: 16).

Za Marią Wojtak przyjmuję, że gatunki należy analizować w ich aspekcie strukturalnym, pragmatycznym, poznawczym i stylistycznym (WOJTAK, 2004a: 16–17). Ujęcie badaczki to próba całościowego i przekrojowego spojrzenia na gatunek, ponieważ analiza genologiczna polega na jak najszerszym spojrzeniu na czynniki, które decydują o identyfikacji i interpretacji danego gatunku. Gatunek traktuję więc jako formę, która uaktualnia się w konkretnym tekście prasowym¹.

¹ Por. szersze rozważania na temat zależności gatunku i tekstu w artykule B. Witosz (WITOSZ, 2004: 40–47) oraz M. Wojtak (WOJTAK, 2004b: 29–39).

Podstawą wyodrębnienia gatunków medialnych jest ich genetyczny związek z konkretnym medium oraz specyficzna sytuacja nadawczo-odbiorcza. Funkcjonowanie *paktu faktograficznego*, swoistej umowy między dziennikarzem a czytelnikiem, sprawia, że nadawca jest zobowiązany do tego, żeby jego tekst medialny spełniał następujące warunki: wierność przedstawianym faktom, szczegółowość i zwięzłość (BAUER, 2008: 258). Drugim niezwykle ważnym czynnikiem warunkującym istnienie gatunków jest technika przekazu. To właśnie medium ma bardzo duży wpływ na kształt gatunku. Każde medium posiada więc własne gatunki. Natomiast te, które wykorzystywane są w każdym sposobie przekazu, zyskują indywidualne rysy ze względu na charakter danego medium².

Gatunki prasowe traktują więc w zgodzie z koncepcją genealogii lingwistycznej, która zakłada, że „kategorię *gatunku* buduje sieć parametrów wzajemnie warunkujących, obejmujących plan poznawczy, funkcjonalny, sytuacyjno-interakcyjny, strukturalny, aksjologiczny oraz intertekstualny” (WITOSZ, 2005: 109). Intertekstualność jest więc niejako wpisana w samo pojęcie gatunku.

Intertekstualność

Pojęcie intertekstualności zostało wprowadzone w latach 60. XX wieku przez Julię Kristevę (KRISTEVA, 1983: 394-418) i natychmiast stało się przedmiotem badań najpierw literaturoznawców, potem także lingwistów³.

Intertekstualność pozwala badać teksty w ich międzytekstowej płaszczyźnie; „jest [...] wskazaniem na uczestnictwo dzieła w pewnej przestrzeni wypowiedzeniowej” (CULLER, 1980: 299). Jednak, co ważne, o zjawisku tym

mówić można tylko wtedy, gdy odwołanie do tekstu wcześniejszego jest elementem budowy znaczeniowej tekstu, w którym ono się

² Warto w tym kontekście przypomnieć słynną tezę M. McLuhana: „przekaznik jest przekazem” (*the medium is the message*) (MCLUHAN, 2001: 212).

³ Ponieważ intertekstualność jest pojęciem wyjątkowo szerokim, badacze często wskazują, że przez to traci ono swą wyrazistość i nie można go traktować jako przydatnego narzędzia badawczego (GRZENIA, 1999: 83). „Niepokoje te wiążą się z ekspansją pojęcia intertekstualności i z rozszerzaniem do maksymalnych granic zakresem oddziaływania relacji intertekstualnych” (DOBRYŃSKA, 2003: 191). A. Wilkoń proponuje: „[...] jeśli odrzucimy tutaj szerokie znaczenie intertekstowości (system, tradycja itd.), a skupimy się na nader konkretnej sprawie wielorakich i różnorodnych powiązań między tekstami, termin omawiany zgodnie ze swoją morfologiczną strukturą staje się nader użyteczny” (WILKOŃ, 2002: 56).

dokonuje, czy też [...] gdy dokonuje się semantyczna aktywizacja dwóch tekstów, jednak czynnikiem przewodnim jest tekst odwołujący się, aktywizacja zaś tekstu będącego przedmiotem nawiązania – zjawiskiem wtórnym”.

(GŁOWIŃSKI, 1992: 98)

Janusz Sławiński w *Słowniku terminów literackich* wymienił najważniejsze przejawy intertekstualności. Należą do nich:

1. Relacje między różnymi częściami lub poziomami tekstowymi wewnątrz dzieła.
2. Wszelkie przywołania w obrębie danego dzieła innych konkretnych wypowiedzi, które je poprzedzają (cytaty, aluzje literackie, parodie, parafrazy, polemiki, kolaże).
3. Naśladowanie w dziele lub jego fragmentach form czy stylów wypowiedzi o wyraźnie rozpoznawalnym charakterze (czyli socjolektów, dialektów, stylów funkcjonalnych, stylów pisarzy, wszelkiego rodzaju stylizacje).
4. Przynależność utworu do pewnej klasy tekstów, zwłaszcza do określonego gatunku.
5. Relacje między danym utworem a wszelkimi tekstami, jakie powstały w następstwie jego pojawienia się, a więc utworami tak czy inaczej doń nawiązującymi.
6. Odniesienia intersemiotyczne – między tekstami słownymi a tekstami innych systemów znakowych.

(SŁAWIŃSKI, red., 1989: 201)

Wart podkreślenia jest punkt czwarty, wskazujący, że intertekstualnością są pewne relacje międzytekstowe w obrębie danego gatunku. Chodzi o usytuowanie danego tekstu wobec innych egzemplarzy tego samego gatunku – „łączy go wspólne odniesienie do owego zwierzchniego wzorca – również wtedy, gdy z żadnym z nich nie pozostaje w bezpośrednim związku międzytekstowym” (SŁAWIŃSKI, red., 1989: 201). Do tej relacji powrócę w dalszej części artykułu.

Dla badań prasy inspirujące jest, że badacze wskazują, iż intertekstualność nie obejmuje jedynie zjawisk literackich. „Współczesne badania interdyscyplinarne [...] dowiodły, iż intertekstualność nie jest wyłączną własnością literatury, lecz stanowi stłumiony bądź jawny wymiar każdego typu wypowiedzi” (NYCZ, 2000: 82).

Intertekstualność, chociaż najlepiej zbadana przez historyków na przykładach różnych utworów literackich, nie zamyka się w obrębie literatury pięknej i form z nią spokrewnionych. [...] Interteks-

tualność jest zjawiskiem dotyczącym wszystkich odmian mowy, nie tylko pisanych, ale i mówionych (folklorystycznych, potocznych, konwersacyjnych itp.).

(WILKOŃ, 2002: 57)

Te wypowiedzi pozwalają kategorię intertekstualności objąć także teksty prasowe⁴. Na związki między poszczególnymi przekazami zwraca uwagę także Ryszard Nycz:

Relacji międzytekstowych nie da się ograniczyć do wewnątrzliterackich odniesień. Obejmują one wszak w równej mierze związki z pozaliterackimi gatunkami i stylami mowy, jak i - nierzadko - intersemiotyczne powiązania z pozadyskursywnymi mediami sztuki i komunikacji (plastyka, muzyka, film, komiks etc.).

(NYCZ, 2000: 82)

Badacze podkreślają, że intertekstualności nie można ograniczyć jedynie do relacji tekst - tekst. Stanisław Balbus wyróżnia następujące zakresy (BALBUS, 1993: 39):

- 1) tekst - tekst (zbiór konkretnych tekstów),
- 2) tekst - system (styl, gatunek, tradycja),
- 3) tekst - nieograniczony i labilny horyzont kultury.

Do tego zbioru Ryszard Nycz dokłada relację tekst - rzeczywistość (Nycz, 2000: 94-100)⁵. Zdecydowanie ujęcie to rozszerza pojęcie intertekstualności, pokazuje, że nie jest ona wyłącznie nawiązywaniem do innego tekstu czy „pożyczaniem” lub „wchłanianiem” innych tekstów. W przypadku analizy tekstów medialnych można by pewnie jeszcze wyróżnić zakres tekst - przekaz (medium). Nie jestem jednak pewna, czy wówczas nie powinien być wykorzystany zaproponowany przez Aleksandra Wilkońa termin *intersemiotyczność* (WILKOŃ, 2002: 58).

W prowadzonych rozważaniach interesuje mnie relacja gatunek - gatunek, czyli intergatunkowość (WILKOŃ, 2002). Podobnie jak w przypadku intertekstualności, zakładam, że intergatunkowość dotyczy relacji wewnątrzgatunkowych i międzygatunkowych.

⁴ Warto tu podkreślić tezę A. Kacprzak, która wskazuje że, „język mediów często wykorzystuje technikę polegającą na budowaniu nowego tekstu na bazie tekstu już istniejącego, zakorzenionego w świadomości odbiorcy” (KACPRZAK, 2012: 74).

⁵ W prasie relacja tekst - rzeczywistość od razu przywołuje pojęcie *paktu faktograficznego* (BAUER, 2008: 258-259), który nakłada na autora tekstu szczególną odpowiedzialność za publikowane teksty. Zatem każdy tekst prasowy będzie wpisywał się w relację tekstu do rzeczywistości.

Gatunki pierwotne i wtórne

Pierwszym wyraźnym wskazaniem na relacje międzygatunkowe była propozycja Michaiła Bachtina dotycząca podziału gatunków na proste (prymarne) i złożone (wtórne) (BACHTIN, 1986). Terminy wyodrębnione przez badacza nie są jednak stosowane jednoznacznie.

Określenie „pierwotny gatunek mowy” ma u Bachtina dwa znaczenia. W pierwszym oznacza najprostsze, prastare formy komunikacji, wypracowane na wcześniejszym etapie rozwoju społecznego, przed upublicznieniem pisma. W drugim – to pojęcie relacyjne. Gatunkiem „pierwotnym” w stosunku do innego – „wtórne” – jest gatunek, który staje się podstawą przetworzenia.

(DOBRYŃSKA, 1992b: 76)

Struktury proste są więc związane z codziennymi, potocznymi kontaktami językowymi, a wtórne wywodzą się z kultury symbolicznej: nauki, literatury, sztuki. Przywołując Aleksandra Wilkoń: „[...] relacja gatunek pierwotny – gatunek wtórny jest [...] relacją między gatunkiem użytkowym (mówionym i pisanym) a jego literacką transformacją czy mutacją” (WILKOŃ, 2000: 15). Nie będę skupiać się na kwestiach ewolucji gatunków, ale koncepcja pierwotności i złożoności gatunków może pomóc w zrozumieniu relacji między gatunkowymi bytami.

Aby podkreślić złożoność problematyki intergatunkowości w prasie, wyróżniłam dwa typy relacji: wewnątrzgatunkowe i międzygatunkowe. Ta propozycja, mam nadzieję, pozwoli zobrazować także zróżnicowane postępowania badawcze nad poszczególnymi gatunkami bądź klasami gatunków.

Relacje wewnątrzgatunkowe

Relacje wewnątrzgatunkowe najlepiej obrazuje metodologia opisu gatunków Marii Wojtak. Autorka wyróżnia trzy zasadnicze kategorie wzorca gatunkowego (WOJTAK, 2004: 18):

- 1) Wzorzec kanoniczny, czyli „decydujący o tożsamości gatunku i obejmujący określoną gamę najbardziej trwałych wyznaczników strukturalnych, pragmatycznych i stylistycznych”.
- 2) Wzorce alternacyjne, „czyli takie, które powstają w wyniku przekształcenia poszczególnych składników wzorca kanonicznego. W wielu gatunkach początkiem alternacyjnych modyfikacji są przeobrażenia struktury, które mogą obejmować: redukcję składnika, wymianę komponentu (lub komponentów), poszerzenia struktury o nowy składnik

(lub składniki), kontaminację struktur, która prowadzi jednak z reguły do powstania wzorca adaptacyjnego. [...] Wzorce alternacyjne rozluźniają okowy konwencji, stając się przyczyną powstawania gatunkowych form poruszonych, które w trakcie kolejnych ewolucyjnych zmian mogą się wykryształizować w odmiany gatunkowe”.

- 3) Wzorce adaptacyjne to „nawiązania do obcych schematów gatunkowych [...]. Niektóre gatunki odznaczają się szerokim zakresem adaptacyjnych odniesień, które się spetryfikowały i zakrzepły w postaci odmian gatunkowych. Adaptacje mogą mieć jednak także charakter zabiegów doraźnych, a ich rezultatem staje się niepowtarzalna aktualizacja tekstowa określonego gatunku wypowiedzi”.

Analizy gatunków w prasie dokonane przez autorkę pokazują, że dzięki tym kategoriom można opisać każdy gatunek, choć nie wszystkie wykazały pełen zbiór wariantów wzorca. Na przykład część gatunków nie posiada wzorców adaptacyjnych.

Ważne, że konkretny gatunek tworzy pewnego rodzaju pole gatunkowe:

[...] obszar centralny pola zajmuje wzorzec kanoniczny, strefę bliską centrum wzorce alternacyjne, a w strefach peryferyjnych, a więc najbardziej oddalonych od centrum i bliskich granic pól typowych dla innych gatunków, sytuują się wzorce adaptacyjne. Jest to także obszar krzyżowania się gatunków⁶ i powstawania hybryd.

(WOJTAK, 2004a: 19)

Wyraźnymi procesami relacji wewnątrzgatunkowych będą procesy adaptacji i kontaminacji. Maria Wojtak wyróżnia adaptacje globalne, czyli obejmujące cały schemat tekstu, i adaptacje cząstkowe, odnoszące się do wybranych segmentów tekstu (WOJTAK, 2005a: 442). Wśród procesów adaptacyjnych autorka wyróżnia (WOJTAK, 2005a: 442):

- 1) transformacje strukturalne i stylistyczne,
- 2) procesy redukcji i substytucji,
- 3) procesy kompozycji,
- 4) kontaminacje struktur.

O kontaminacji gatunkowej mówimy w kontekście krzyżowania się różnych wzorców gatunkowych (SUJKOWSKA-SOBISZ, WYRWAS, 2004: 62-63).

Przykładem gatunku realizowanego w procesie, w którym odnajdziemy wiele innych form gatunkowych, jest reportaż. W konkretnych realizacjach tekstowych odnajdziemy gatunki z tej samej sfery komunikacyjnej:

⁶ Warto w tym miejscu przywołać ważny dla genologii tekst I. Opackiego: *Krzyżowanie się postaci gatunkowych jako wyznacznik ewolucji poezji* (ОРАККИ, 1999).

elementy wywiadu, komentarza, sylwetki. Ale mogą pojawić się także gatunki z zupełnie innej sfery komunikacyjnej. Ze względu na wyznaczniki reportażu pole adaptacji jest nieograniczone⁷.

Przydatna może się okazać kategoria gatunku złożonego⁸, czyli takich momentów, gdy w strukturze tekstu pojawiają się inne gatunki. „Gatunek złożony byłby zatem kolekcją, a więc zbiorem gatunków wypowiedzi trwale współwystępujących i tworzących całość strukturalną i komunikacyjną” (WOJTAK, 2007: 280). Bożena Witosz wskazuje, że aby

odkryć globalną strukturę danego gatunku mowy, należy w pierwszej kolejności ustalić rejestr gatunków składowych. Nie zawsze jest to jednak możliwe, postępowanie badawcze utrudnia w wielu przypadkach wysoki stopień złożoności danej struktury gatunkowej [...]. Są gatunki, a mamy podstawę sądzić, że nie stanowią one wyjątków, dla których opracowana lista składników musiałaby mieć charakter otwarty⁹.

(WITOSZ, 2005: 176)

Relacje międzygatunkowe

Relacje między gatunkami obrazuje propozycja Bożeny Witosz dotycząca budowania modelu niehierarchizowanej typologii gatunków. System porządkujący gatunki należy budować zgodnie z zasadami teorii prototypów i podobieństwa rodzinnego: „system powinien być skonstruowany w postaci ruchomego układu wielowymiarowego, przedstawiającego lokalną hierarchizację cech, płynność granic, zmienność w polu gatunkowym” (WITOSZ, 2005: 143). Ta wielowymiarowość i płynność wynika z charakteru gatunku, który jest kategorią rozmytą, otwartą.

Bożena Witosz postuluje, aby koncepcje typologiczne gatunków obrazowały płynne przejścia między poszczególnymi kategoriami:

⁷ Przykład adaptacji w prasie z innej sfery komunikacyjnej zobrazowałam w artykule: *Wywiady w formie komiksu, czyli o modyfikacjach gatunkowych na tle procesów konwergencji* (ŚLAWSKA, 2012: 399–408).

⁸ Por. artykuł M. Wojtak: *O gatunku złożonym (na przykładzie regulaminu kawalerii)* (WOJTAK, 2007: 279–292).

⁹ W tym kontekście warto podkreślić samo pojęcie modułu: „[...] moduł bywa zanurzany – chwilowo – w interakcję dominującą, czyli po zakończeniu tego momentu uczestnicy powracają do układu poprzedniego” (KITA, 1998: 47). A. Wilkoń pisze o wstawkach, które funkcjonują jak „teksty w tekście” (WILKOŃ, 2002: 239) – podkreśliłabym w tym miejscu relację gatunkową. Wstawki, moduły funkcjonują często jak gatunki w gatunkach.

[...] gatunki na zasadzie podobieństwa (wyznaczanego za pomocą różnych kryteriów) zbliżają się do siebie w sposób mniej lub bardziej wyraźny. Bliskość może ustanowić relację „sąsiedztwa” (bliskość traktowana byłaby tu jako relacja doraźna, ustalana ze względu na jakieś kryterium, np. kodu, kanału, tematu, ilości rozmówców) lub – jeśli ma charakter bardziej stały (ze względu na występowanie jakiegoś wspólnego komponentu) – relację „pokrewieństwa”.

(WITOSZ, 2005: 150)

Aby tworzyć pewne ruchome zbiory gatunków, należy je grupować ze względu na tematykę, relacje nadawczo-odbiorcze, punkt widzenia, komponenty sytuacyjne. Bożena Witosz, opisując gatunki podróźnicze, tworzy zbiór, który tworzą: esej podróźniczy, reportaż podróźniczy, opis podróży, dziennik podróży, bedeker, list z podróży, wspomnienie z podróży, impresja z podróży, przechadzka, powieść przygodowa, powieść podróźnicza oraz film i fotografia z podróży (WITOSZ, 2007: 15-16). Autorka pisze:

[...] specyfika tej rodziny polega między innymi na tym, że, o ile łatwo jest ustalić relację pokrewieństwa i tym samym ustanowić prawo przynależności do rodziny, o tyle trudniejszym zadaniem jest wskazanie tych cech, które umożliwiałyby odróżnienie jej poszczególnych członków.

(WITOSZ, 2007: 16)

Tworzenie zbiorów gatunków w prasie pozwala wzajemnie je oświetlać i dzięki temu analizować. Rodzina gatunków prasowych jest zbiorem, w którym podstawową kategorią klasyfikacji jest miejsce publikacji – prasa. Warte podkreślenia jest, że obecnie, w dobie kultury konwergencji, te zbiory są płynne:

[...] w Internecie można dostrzec tradycyjne gatunki prasowe, takie jak informacja, wywiad, reportaż czy felieton. Zdecydowanie rzadziej pojawiają się maile, komentarze internautów czy gatunki nawiązujące do Facebooka w prasie, ale i takie przykłady adaptacji można znaleźć.

(ŚLAWSKA, 2013: 129)

Można jednak gatunki prasowe łączyć w mniejsze zbiory, na przykład gatunki monologowe, czyli takie, w których wyznacznik dialogowości nie będzie spełniony – będą to na przykład komentarz, felieton, recenzja.

Bożena Witosz podkreśla, że

śledzenie wzajemnych odniesień gatunków mowy w logosferze umożliwi ich dokładniejszą konceptualizację. Porównywanie gatunków odkrywa – także w sieci podobieństw – niezauważalne w oglądzie, który nie uwzględniałby tła, różnice, pozwalające na bardziej lub mniej wyraźną dyferencjację uniwersum mowy. Koncepcja podobieństwa rodzinnego zastosowana do opisu relacji w przestrzeni tekstowej wskazuje, że dana odmiana zachowuje przynależność [...] do jej wzorca gatunkowego mimo równoczesnej przynależności do rodziny innych gatunków.

(WITOSZ, 2007: 28)

Gatunki paratekstowe

Ciekawe zależności międzygatunkowe obrazują gatunki paratekstowe w prasie. Iwona Loewe, badając gatunki paratekstowe w mediach, w odniesieniu do prasy wyróżnia: lid, zapowiedź, spis treści i edytorial (artykuł wstępny). Tak autorka opisuje relacje międzygatunkowe:

[...] dwa pierwsze gatunki służą jako eskorty poszczególnych tekstów zamieszczonych wewnątrz numeru, zaś kolejne dwa stanowią prezentację tak całego wydania gazety, jak i większości (spis treści) lub niektórych (edytorial) tekstów [...].

(LOEWE, 2007: 224)

Zatem „paratekstem czasopisma jako makrokorpusu jest spis treści i artykuł redakcyjny, natomiast korpusy, czyli właściwe teksty prasowe, eskortowane są przez zapowiedzi i lidy” (LOEWE, 2007: 118).

Przykładem relacji międzygatunkowej w paratekstach będzie relacja zapowiedzi i tekstu konkretnego, głównego. Zapowiedzi występują na pierwszej stronie gazety lub jej dodatku i anonsują tekst główny. Są to więc relacje międzygatunkowe:

[...] zapowiedź powiadamia o pojedynczym zdarzeniu, a przez odesłanie do poszerzonych tekstów informuje jednocześnie o zawartości gazety. Pełni zatem rolę informacji wstępnej i streszczającej. Nie mniej ważna jest też funkcja reklamowa zapowiedzi.

(WOJTAK, 2004a: 102)

Podobnie funkcjonują pozostałe gatunki paratekstowe. Można w tym kontekście omówić także lidy i tytuły, które należy uznać za gatunki anon-sujące tekst właściwy¹⁰.

Kolekcje form

Kolejną kwestię relacji międzygatunkowych¹¹ stanowią kolekcje form, „a więc układy powtarzających się współwystępowań. Najbardziej trwałą kolekcją jest wywiad i sylwetka osoby udzielającej wywiadu (najczęściej w formie biogramu)” (WOJTAK, 2005b: 149). Myślę, że do takich układów można zaliczyć także informację i komentarz nieautonomiczny, zestawiony wyraźnie w kontekście do niej, oraz artykuł publicystyczny i stowarzyszony z nim głos eksperta.

Gatunki intertekstualne w prasie

Poza relacjami gatunkowymi warto przywołać pojęcie gatunków intertekstualnych. Termin przywołuję za Michałem Głowińskim: „[...] oczywiście, najłatwiejszym do uchwycenia przykładem działania intertekstualności są te typy wypowiedzi literackich, w których odwołania do innych tekstów stały się głównym czynnikiem wyróżniającym, zatem parodia, pastisz, trawestacja, parafraza, burleska itp. Można zapewne w takich wypadkach mówić o gatunkach intertekstualnych” (GŁOWIŃSKI, 1992: 98–99). Gatunki intertekstualne to gatunki, w których wyraźna jest relacja międzytekstowa i to właśnie ona stanowi relację stanowiącą o istocie danego gatunku. Myślę, że można wyróżnić takie gatunki intertekstualne w prasie, jak:

- 1) listy do redakcji,
- 2) polemiki prasowe,
- 3) sprostowania.

Wymieniam tylko te trzy gatunki, ponieważ są one najbardziej wyraźnym przykładem relacji dwóch tekstów opublikowanych na łamach prasy. Listy do redakcji, polemiki czy sprostowania zawsze występują w relacji do tekstu wcześniejszego.

¹⁰ Tytuł jest wypowiedzią o tekście, który „nazywa”, czyli jest metatekstem, a jednocześnie może być ujmowany w kategoriach paratektu, czyli jako jeden ze składników, który prezentuje tekst główny (korpus) i jest jedynie jego otoczeniem. I. Loewe uznaje tytuły za gatunki metatekstowe, natomiast lidy za gatunki paratekstowe (LOEWE, 2007: 77–78).

¹¹ Autorka wymienia obok kolekcji form także inne relacje międzygatunkowe: relacje pokrewieństwa, relacje partytywne, relacje polarne (WOJTAK, 2005b: 147–149).

Intertekstualność, intergatunkowość a interakcyjność

„Przestrzeń intertekstualną dzieła ustanawia każdorazowo czytelnik na mocy swoich doświadczeń lekturowych i tyle w tekście potrafi wyczytać, na ile mu owe doświadczenia pozwalają” (BALBUS, 1993: 39). Michał Głowiński podkreśla, że „intertekstualność staje się swoistym wyzwaniem wobec czytelnika” (GŁOWIŃSKI, 1992: 122) i dalej: „staje się współczynnikiem interpretacji” (GŁOWIŃSKI, 1992: 124). Odbiorca, czytając teksty, sam interpretuje i odnajduje sieć międzygatunkowych odniesień. W tym miejscu warto podkreślić, że relacje gatunkowe zakładają także interakcyjność czytelnika z tekstem. Na interakcyjny charakter postrzegania związków międzytekstowych wskazuje Anna Duszak: „[...] intertekstualność jest zawsze dziełem wspólnym – nadawcy i odbiorcy” (DUSZAK, 1998: 227), czy Stanisław Gajda: „[...] istotne są zagadnienia natury pragmatycznej (interakcyjnej, komunikacyjnej). Zasadne jest mówienie o kompetencji intertekstualnej twórców tekstów i ich odbiorców oraz o podejmowanych przez nich „grach” intertekstualnych (GAJDA, 2010: 17).

Uzbrojeni w takie instrumentarium metodologiczne, jakim jest koncepcja wewnętrznych relacji w gatunku Marii Wojtak i typologia gatunków – czyli relacji międzygatunkowych Bożeny Witosz, możemy analizować najbardziej skomplikowane byty gatunkowe.

Pierwsza z badaczek analizuje gatunki od środka, od wewnątrz, druga natomiast – czyni to z perspektywy relacji między gatunkami. Obie metodologie pozwalają spoglądać na gatunek jako na twór rozmyty, poruszony, hybrydyczny czy wreszcie wielogatunkowy.

Koncepcje typologii budowane zgodnie z zasadami podobieństwa rodzinnego pozwalają na ważne [...] rozstrzygnięcia metodologiczne – bez względu na to, czy skupimy się na centrum kategorii gatunku, czy na jego granicach, traktowanych jednakże nie jako linie zamknięcia, obrysowujące kontury gatunku, lecz jako strefa pograniczna, przejścia do pola sąsiedniej kategorii – nasze spojrzenie kierujemy w stronę wyznaczników genologicznych.

(WITOSZ, 2005: 145)

Najważniejsze bowiem jest to, że kiedy tworzy się pewne klasy relacji wewnątrzgatunkowych i międzygatunkowych, wyraźnie widać, że one także nie mają ostrych granic. Często te dwie relacje nakładają się na siebie, to znaczy oprócz relacji między gatunkami w polu występują jeszcze relacje wewnątrz gatunku.

Literatura

- BACHTIN M., 1986: *Estetyka twórczości słownej*. CZAPLEJEWICZ E., oprac. ULICKA D., przeł. Warszawa.
- BALBUS S., 1993: *Między stylami*. Kraków.
- BAUER Z., 2008: *Gatunki dziennikarskie*. W: BAUER Z., CHUDZIŃSKI E., red.: *Dziennikarstwo i świat mediów*. Kraków.
- CULLER J., 1980: *Presupozycje i intertekstualność*. „Pamiętnik Literacki” z. 3.
- DOBRYŃSKA T., 1992: *Gatunki pierwotne i wtórne. (Czytając Bachtina)*. W: DOBRYŃSKA T., red.: *Typy tekstów*. Warszawa.
- DOBRYŃSKA T., 2003: *Rola i zasięg relacji intertekstualnych jako czynnika organizującego tekst literacki. Pytania i dylematy*. W: EADEM: *Tekst – styl – poetyka. Zbiór studiów*. Kraków.
- DUSZAK A., 1998: *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*. Warszawa.
- GAJDA S., 1993: *Gatunkowe wzorce wypowiedzi*. W: BARTMIŃSKI J., red.: *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. T. 2: Współczesny język polski*. Lublin.
- GAJDA S., 2010: *Intertekstualność a współczesna lingwistyka*. W: MAZUR J., MAŁYSKA A., SOBSTYL K., red.: *Intertekstualność we współczesnej komunikacji językowej*. Lublin.
- GŁOWIŃSKI M., 1992: *O intertekstualności*. W: IDEM: *Poetyka i okolice*. Warszawa.
- GRZENIA J., 1999: *Język poetycki jako struktura polifoniczna. Na materiale poezji polskiej XX wieku*. Katowice.
- KACPRZAK A., 2012: *Palimpsesty słowne w języku mediów*. W: KITA M., LOEWE I., red.: *Język w mediach. Antologia*. Katowice.
- KITA M., 1998: *Wywiad prasowy. Język – gatunek – interakcja*. Katowice.
- KRISTEVA J., 1983: *Słowo, dialog, powieść*. W: CZAPLEJEWICZ E., KASPERSKI E., red.: *Bachtin. Dialog – język – literatura*. Warszawa.
- LOEWE I., 2007: *Gatunki paratekstowe w komunikacji medialnej*. Katowice.
- MC LUHAN M., 2001: *Wybór tekstów*. MC LUHAN E., ZINGRONE F., red. RÓŻALSKA E., STOKŁOSA J.M., przeł. Poznań.
- NYCZ R., 2000: *Tekstowy świat. Poststrukturalizm a wiedza o literaturze*. Kraków.
- SŁAWIŃSKI J., et al., red., 1989: *Słownik terminów literackich*. Wrocław.
- SUJKOWSKA-SOBISZ K., WYRWAS K., 2005: *Dwa typy kontaminacji gatunkowych*. W: OSTASZEWSKA D., red.: *Gatunki mowy i ich ewolucja. Tekst a gatunek. T. 2*. Katowice.
- ŚLAWSKA M., 2012: *Wywiady w formie komiksu, czyli o modyfikacjach gatunkowych na tle procesów konwergencji*. W: ONISZCZUK Z., WIEŁOPOLSKA-SZYMURA M., red.: *Konwergencja mediów masowych i jej skutki dla współczesnego dziennikarstwa*. Katowice.
- ŚLAWSKA M., 2013: *Gatunki internetowe w prasie – przykłady konwergencji medialnej*. W: HOFMAN I., KĘPA-FIGURA D., red.: *Współczesne media. Język mediów*. Lublin.
- WILKOŃ A., 2000: *Gatunki pierwotne i wtórne w perspektywie historycznej i współczesnej*. W: OSTASZEWSKA D., red.: *Gatunki mowy i ich ewolucja. Mowy piękno wielorakie. T. 1*. Katowice.
- WILKOŃ A., 2002: *Spójność i struktura tekstu*. Kraków.

- WITOSZ B., 2004: *Tekst i/a gatunek. Jeden czy dwa modele?* W: OSTASZEWSKA D., red.: *Gatunki mowy i ich ewolucja. Tekst a gatunek*. T. 2. Katowice.
- WITOSZ B., 2005: *Genologia lingwistyczna. Zarys problematyki*. Katowice.
- WITOSZ B., 2007: *Gatunki podróznicze w typologicznym ujęciu genologii lingwistycznej*. W: ROTT D., red.: *Wokół reportażu podrózniczego*. T. 2. Katowice.
- WITOSZ B., 2010: *Kategoria intertekstualności w kontekście współczesnej stylistyki (wąskie czy szerokie ujęcie?)*. W: MAZUR J., MAŁYSKA A., SOBSTYL K., red.: *Intertekstualność we współczesnej komunikacji językowej*. Lublin.
- WOJTAK M., 2004a: *Gatunki prasowe*. Lublin.
- WOJTAK M., 2004b: *Wzorce gatunkowe wypowiedzi a realizacje tekstowe*. W: OSTASZEWSKA D., red.: *Gatunki mowy i ich ewolucja. Tekst a gatunek*. T. 2. Katowice.
- WOJTAK M., 2005a: *Adaptacje gatunkowe i ich rola w modyfikowaniu wyznaczników gatunku (na przykładzie wypowiedzi prasowych)*. W: KITA M., WITOSZ B., red.: *Spotkanie. Księga jubileuszowa dla Profesora Aleksandra Wilkonia*. Katowice.
- WOJTAK M., 2005b: *Stylistyczne ukształtowanie gatunków prasowych*. W: KRAUZ M., GAJDA S., red.: *Współczesne analizy dyskursu. Kognitywna analiza dyskursu a inne metody badawcze*. Rzeszów.
- WOJTAK M., 2007: *O gatunku złożonym (na przykładzie regulaminu kawalerii)*. W: KSIĄŻEK-BRYŁOWA W., NOWAK M., red.: *Język polski. Współczesność i historia*. T. 6. Lublin.

Magdalena Ślawska

On inter-genre relationships in the press

SUMMARY

The article makes an attempt to describe the relationship between genres in the press. Using methodology by Maria Wojtak and Bożena Witosz, the author underlines intra-genre relationships between particular genres. The intra-genre processes can be referred to as including any types of adaptations or contaminations. The inter-genre relationships, on the other hand, can be collections of forms or para-textual genres. The author distinguishes inter-textual genres in the press. These are letters to editors, as well as press polemics and disclaimers. All these are placed by the author in a broad field of inter-textuality.

Magdalena Ślawska

Zu artübergreifenden Verhältnissen in der Presse

ZUSAMMENFASSUNG

In ihrem Artikel bemüht sich die Verfasserin, die Wechselbeziehungen zwischen den einzelnen Presse-gattungen zu besprechen. Sich der von Maria Wojtak und Bożena Witosz entwickelten Methodologie benutzend zeigt sie die

Verhältnisse innerhalb den Gattungen und die Wechselbeziehungen zwischen den einzelnen Gattungen. Zu erstgenannten kann man allerlei Adaptionen oder Kontaminationen zählen. Zu artübergreifenden Verhältnissen werden Formsammlungen oder paratextuelle Gattungen gehören. Unter den paratextuellen Gattungen in der Presse unterscheidet die Verfasserin: Briefe an die Redaktion, Pressepolemiken und Gegendarstellungen. Alle Beziehungen werden von ihr auf das umfangreiche Feld der Intertextualität bezogen.